

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

131:3 • 2011

De brända och glömda

– om några osynliggjorda och tillintetgjorda kvinnor

MARTIN BERGMAN *Kalmar*

Anna Greta Lundblad, Nilla Andersdotter, Elin Ingemarsdotter, Stina Andersdotter, Anna Cajsa Jansdotter, Magdalena Christina Andersdotter och Maria Johansdotter – dessa kvinnor står i centrum för denna artikel och för ett händelseförlopp som ur nutidens synvinkel borde ansetts uppseendeväckande, men som inte särskilt uppmärksammades i samtiden. Denna artikel lyfter fram ett skede i svensk straffrätts historia som så vitt jag vet inte tidigare synliggjorts eller analyserats. Endast enstaka händelser har skildrats, utan att ha satts in i ett bredare straffhistoriskt sammanhang. Scenen är Sverige och i tiden utgörs gränsfälarna av riksdagarna 1834–1835 samt 1840–1841.

Lagens strängaste straff

År 1841 avskaffades de sista kvalificerade dödsstraffen i Sverige.¹ Kvalificerade dödsstraff kan definieras som avrättningar som innebär något mer än ett enkelt dödande i det att dödsfången, som en del av straffet, levande eller död, utsätts för fastställda tillägg utöver själva dödandet, eller att dödandets metod valts för att vara särskilt smärtsam. De allra flesta civila avrättningarna i Sverige verkställdes vid denna tid genom halshuggning även om också hängningar förekom under 1800-talets första decennier.² De sista kvalifikationer som förekom i svensk lag använ-

1. *Svensk författningssamling* (SFS) 1841:21 s. 1.

2. Om några sena hängningar, se Ernst Nathorst-Böös, *Hela världens tjuv: en studie i straffen för mynt- och sedelförfalskningsbrotten före cirka 1850* (Stockholm 1973) s. 137f.

Teol. dr Martin Bergman, f. 1959, disputerade i Lund 1996 på *Dödsstraffet, kyrkan och staten i Sverige från 1700-tal till 1900-tal*. Av hans senare publikationer kan nämnas "The penalty of death and executions; the tension between national government, local authorities and population", i Maria Ågren, Åsa Karlsson & Xavier Rousseaux (red.), *Guises of power: integration of society and legitimation of power in Sweden and Southern Low Countries ca 1500–1900* (2001) samt "Den snabbaste himlavägen – med förhinder", i Lennart Johansson, Roddy Nilsson & Håkan Nordmark (red.), *Småländska brott: brott och straff i Småland under 500 år* (2010).

E-post: martin.bergman@yahoo.com

des i samband med halshuggning och bestod av att högra handen högs av, innan eller samtidigt med huvudet, och/eller att kropparna inte begrovs utan för männens del steglades och för kvinnornas del brändes. Steglingen innebar att kroppen efter halshuggningen lades på stegel och hjul, alltså hjul lagda horisontellt på toppen av pålar. Steglingen kunde försiggå på olika sätt. I slutfasen var det antagligen vanligast att kroppen lades på hjulet medan huvud och höger hand spikades fast på stegeln. Ytterligare sönderdelning av den döda kroppen kunde inträffa och var definitivt nödvändig om exempelvis, vid brott som ansågs särskilt grova, upp till fem omgångar stegel och hjul användes.

Huvudsakligen utdömdes kvalificerade dödsstraff för dråp som ansåg särskilt grova. Exempelvis stadgades högra handens avhuggande vid dråp som begåtts i kyrkor och genom mordbrand, dråp på domare och på gravida kvinnor.³ Kroppens brännande eller stegling var en del av straffet för brott som mord, dråp mot betalning och att betala för dråp, förgiftning varav döden följde, och dråp av familjemedlemmar eller husbonde eller matmor samt av någon förman i dessas ställe.⁴

Genus och dödstraff

De kvalifikationer som kvarstod vid denna tid var rester från ett mer varierat straffsystem. En uppfattning, framförd exempelvis av Richard van Dülmen, är att huvudförklaringen till det tidigare så komplexa straffsystemet var strävan efter att straffet skulle spegla brottet.⁵ Att just dessa straffformer kvarstod i Sverige var knappast resultat av genomtänkta beslut; inte sällan kunde beslut om utformning av ett straff för en typ av brott fattas utifrån en specifik händelse.⁶

Det förekom även att män brändes efter halshuggningen. Det brott för vilka sådana straff senast verkställdes enligt svensk rätt tycks ha varit tidelag. Avrättningar för tidelag förekom fram till 1778, och från 1775

3. Missgärningsbalken, 1734 års lag (MB) 11:2, 18:3, 18:8, 22:7.

4. MB 12:1, 14:1, 15:1, 5, 17:1, 24:3.

5. Richard van Dülmen, *Theater des Schrecken: Gerichtspraxis und Strafritual in der frühen Neuzeit* (München 1988 3:e upplagan) s. 109.

6. Se t ex Kungligt brev 24 april 1754 tryckt i Johan Jusléen (red), *Samling af Kongl Maj:ts Bref; hvilka på inkomna förfrågningar om Lagens rätta förstånd, eller Eljest i sådana mål som Rättegången röra, Utfärdade blifwit* (Stockholm 1787 2:a upplagan) s. 379f.; jfr Martin Bergman, *Dödsstraffet, kyrkan och staten i Sverige från 1700-tal till 1900-tal* (Lund 1996) s. 27 not 79.

finns uppgifter om tre män som först halshöggs och sedan brändes.⁷ Bränningen var alltså inte ett specifikt straff för kvinnor; det var snarare steglingen som i Sverige sedan länge varit ett straff förbehållet män.⁸

De skilda straffformerna för män och kvinnor har traditionellt förklarats som en omsorg om anständigheten, så att kvinnans avklädda kropp inte vid sönderdelning och stegling skulle exponeras på samma sätt som mannens. I Württemberg behandlades denna problematik 1752 med anledning av hängningar av kvinnor. Då kvinnorna inte hade några plagg under klänningarna riskerades deras könsorgan att blottas vid hängning. Detta uppfattades kunna utgöra ett problem då andras moraliska känslor skadades. För att undvika detta beslutade det hertigliga rådet inför en hängning att klänningen över delinkventens ben skulle bindas samman så att inga blickar skulle leta sig fel. Åtgärden att binda samman en kvinnas ben var inte ny; den finns omnämnd från en avrättning 1535 i Amsterdam.⁹

Denna förståelse av bränning och andra åtgärder som motiverade utifrån moraliska motiv – vilken också kan ledas vidare till föreställningar om en särskild kvinnlig heder, kopplad till hennes kroppsliga renhet och oförvitlighet, och om mannens kropp som mer offentlig än kvinnans – har dock ifrågasatts. Motivet har då i stället exempelvis ansetts vara att den brottsliga kvinnan identifierades som ett syndens kärll som måste förintas eller fruktan för att hon skulle kunna återvända om inte hennes kropp fullständigt förstördes. Tolkningarna möts i dödsfångens kropp och behöver inte vara ömsesidigt uteslutande – särskilt eftersom frågeställningen innefattar långa tidsperioder och stora geografiska områden.¹⁰ Brottslingens förintande som ett syfte med straffet var ett gemensamt drag hos flera kvalificerade former av dödsstraff, bränningen och steglingen, samt de i Tyskland vanligare levande begravning och dränkning i en säck.¹¹

7. Knut Olivecrona, *Om dödsstraffet* (Uppsala 1891, 2:a upplagan) s. 139f., 155f.

8. Jfr Dülmen (1988) s. 109f.

9. Gerhard Fritz, *Eine Rotte von allerhandt rauberischem Gesindt: öffentliche Sicherheit in Südwestdeutschland vom Ende des Dreissigjährigen Krieges bis zum Ende des alten Reiches* (Ostfildern 2004) s. 816f.

10. Annette Ballinger, *Dead woman walking: executed women in England and Wales 1900–1955* (Aldershot 2003) s. 12; Christine Ekholst, *För varje brottsling ett straff: föreställningar om kön i de svenska medeltidslagarna* (Stockholm 2009) s. 120–123, 274–276.

11. Jfr Richard van Dülmen, *Frauen vor Gericht, Kindsmord in der frühen Neuzeit* (Frankfurt am Main 1991) s. 47.

Perspektivet kan också vidgas till ett generellt perspektiv på samhället där dödsstraffens skilda former beroende på kön ses som en spegel av könsens betydelse i samhället.¹²

Forskare och riksdagsmän

I *Överheten och svärdet* (1984) skrev Ivar Seth om de kvalificerade dödsstraffens avskaffande i Sverige:

Några stickprov som jag gjort i statsrådsprotokollen från 1830-talet har visat att Karl XIV Johan i själva verket redan från hösten 1834 regelbundet föreskrivit att brottslingar som döms till kvalificerat dödsstraff och vilkas nådeansökningar han avslagit, genom nåd skulle befrias från kvalifikationerna.

Seth fortsätter med att berätta om ett fall från oktober 1834 där Anders Andersson benådades till ett enkelt dödsstraff och alltså befriades från högra handens avhuggande och steglingen.¹³ I min avhandling *Dödsstraffet, kyrkan och staten från 1700-tal till 1900-tal* (1996) anslöt jag mig till samma linje då jag, med utgångspunkt bland annat i Seths uppgifter, menade mig kunna identifiera Sveriges sista stegling, som drabbade Anders Svala och Nils Ösare vid Valbo den 20 augusti 1834.¹⁴

Vid riksdagen 1840-1841 framhölls det av åtskilliga som ett faktum att alla benådades från dödsstraffens kvalifikationer. I sin reservation till lagutskottets betänkande, avgivet den 27 mars 1840, över en motion om kvalifikationernas avskaffande i svensk rätt skrev protokollssekreteraren i justitierevisionen Claës Ephraim Günther:

Någon för senare tiders mildare seder motbjudande verkan av dessa kvalificerade dödsstraffs verkställande är dock ingalunda att befara, och följaktligen förefinnes ej eller något behov att, annorledes än i sammanhang med den stundande revisionen av hela strafflagen, besluta ifrågavarande förändring, enär känt är, att Kongl. Maj:t, vars prövning alla livssaker underställas, redan under en längre följd av år,

12. Ekholst (2009) s. 276.

13. Ivar Seth, *Överheten och svärdet: dödsstraffdebatten i Sverige 1809-1974* (Stockholm 1984) s. 41f. Stavningen i citat på svenska är normaliserad.

14. Bergman (1996) s. 50 särskilt not 73; jfr skrivelse från landshövdingen (KBh) i Gävleborgs län 21/8 1834, utslagshandlingar 1/9 1834, Nedre justitierevisionens arkiv (NJrA), Riksarkivet Stockholm (RA). Om den rättsliga undersökningen och processen i fallet se Carl Schmidt (utg), *Juridiskt Arkiv* 6 (Christianstad 1835-1836) s. 439-460.

alltid förordnat, att, vid verkställighet av dödsstraff, de omständigheter, som innefatta kvalifikation därav, icke må äga rum.¹⁵

Borgmästaren Per Johan Lagergren framförde i sin reservation en liknande verklighetsbeskrivning:

I verkligheten äro också dessa skärpningar av dödsstraffet nästan försvunna, då det är allmänt känt, att sedan flera år tillbaka Kongl. Maj:t av Nåd förskonat alla till kvalificerat dödsstraff dömde missgärningsmän från handstympning samt kroppens steglande eller förbränning;[...].¹⁶

Bruksägaren Johan Tore Petré gav denna bild av förhållandena:

Det är bekant, att, sedan Kongl. Maj:t, under en resa, fick se stympade lemmar uppspikade på stegel och hjul, beslöt Han att aldrig vägra nåd på ansökning om befrielse från kvalificerat dödsstraff.¹⁷

Detta var den dominerande och oemotsagda verklighetsbeskrivningen. Försiktigheten med kategoriska uttalanden gick knappast längre än hos prosten Adolf Säve. Han undvek ord som "alla" och "alltid" utan nöjde sig med ett "nästan": "Denna rubbning är redan *de facto* gjord, emedan kvalifikationerna av dödsstraff nu mera nästan aldrig verkställs."¹⁸

Bilden som framtonade på riksdagen var klar: sedan ett antal år hade Kungl Maj:t en klar och obruten praxis, nämligen att kvalificerade dödsstraff av alla typer utdömdes men inte verkställdes. Alla benådades från dödsstraffens kvalifikationer. Särskilt bör noteras att Günther, som i sin position lätt borde ha kunnat skaffa sig en korrekt bild av benådningspraxis, beskriver den som oförändrad "under en längre följd av år".¹⁹

Total enighet om att steglingarna skulle upphöra rådde dock inte. Den 31 augusti 1839 framförde statsrådet och tidigare justitierådet Carl Gustaf Hård, i statsrådet rörande två olika nådeärenden – Jon Larssons och Per Jönssons – ståndpunkten att ingen anledning till nåd förelåg.

15. Riksdagen (RD) 1840–41 Lagutskottet (LU) 16 s. 3f. Tanken att kvalifikationer "sedan flera år tillbaka" benådats återkommer i LU:s nästa betänkande i frågan avgivet den 7 juli 1840, RD 1840–41 LU 71 s. 11.

16. RD 1840–41 LU 16 s. 4.

17. RD 1840–41 Borgarståndet (Bg) III:712.

18. RD 1840–41 Prästeståndet (Pr) II:614f.

19. RD 1840–41 LU 16 s. 4.

Skulle Hårds linje blivit Kungl Maj:ts skulle de båda männen ha halshuggits och steglats.²⁰ Hård var, som ofta i liknande ärenden, ensam om sin åsikt. Om Hård har hans sentida kollega som justitieråd Birger Wedberg skrivit: "Vid bedömandet av medmänniskors felsteg gjorde H. skäl för sitt namn."²¹

Nils Insulin motionerade i bondeståndet 1834–1835 om kvalifikationernas avskaffande utifrån tanken att halshuggningen i en tid av ökad bildning och förfinad känsla i sig själv väckte tillräcklig fasa och avsky för att verka avskräckande. Insulin räknar i sin motion noggrant upp alla alternativ eller tillägg till den dominerande halshuggningen som förekom i svensk civil straffrätt – utom ett: han nämner hängning och rådbråkning, högra handens avhuggande och stegling, men inte bränningen, kvinnornas speciella kvalifikation.²² Ytterligare en motion med samma syfte väcktes av borgmästaren Carl Olbers i borgarståndet. Enligt honom kunde verkställande av dödsstraff som är plågsamma eller förlänger avrättningen bara genomföras av den hämndlystne despoten, och kroppens styckande, upphängande eller bränning var ovärdigt ett upplyst samhälle och oförenligt med tidens anda. Olbers nämner alltså bälet, till skillnad från Insulin.²³ Lagutskottet avvisade dock tanken på att helt avskaffa dödsstraffens kvalifikationer, då detta skulle störa graderingen av brott och straff i lagen. Däremot tillstyrktes rådbråkningens avskaffande, i enlighet med en motion av rådmannen Jeuns Hemberg i borgarståndet, med motiveringen att brottet för vilket den föreskrevs – dödligt våld mot skeppsbruten – inte var grövre än flera andra brott. Rådbråkning föreslogs i stället ersättas av högra handens avhuggande och stegling, respektive bränning. Så blev också riksdagens beslut.²⁴ Till beslutets bakgrund hör antagligen också att det sannolikt var mer än 100 år sedan en rådbråkning hade verkställts i Sverige.²⁵ Kungl Maj:ts bifallande svar på riksdagens skrivelse, avgivet den 21 mars 1835, inleddes med orden: "Då en brottsling gjort sig förtjänt att till livet straffas, fordrar närvarande tids bildning, att enkelt dödsstraff är det enda att tillämpa." Kungl Maj:t anmärkte också att "Jag genom benådningsmakten alltid

20. Statsrådsprotokoll i justitieärende 31/8 1839, NJrA, RA.

21. Birger Wedberg, *Konungens högsta domstol 1809-1844* (Stockholm 1940) s. 517.

22. RD 1834–35 Bondeståndet (Bo) 1:506f.

23. RD 1834–35 Bg Bihang nr 148.

24. RD 1834–35 LU 131, Bg Bihang nr 167, Riksdagskrivelse (Rskr) 181, jfr MB 21:3.

25. Seth (1984) s. 315.

är i tillfälle att vid varje tillämpning av en möjligtvis allt för sträng lag införa den mildring Jag avser nödig.”²⁶

Tanken att kvalifikationernas och kanske alla dödsstraffs avskaffande endast är en tidsfråga i ett samhälle som ständigt förbättras och blir mer upplyst och bildat är återkommande. Detta tanke- och debattmönster var inte begränsat till straffrättsfrågor. Exempelvis kunde vid samma tid kritik mot biskoparna och krav på biskopsämbetenas avskaffande motiveras utifrån tanken om samtidens överlägsenhet gentemot den tid som varit.²⁷

Anders Jonsson i Tuna såg i sin motion till 1840–41 års riksdag om kvalifikationernas borttagande de kvalificerade dödsstraffen som en kvarleva från ”de gamla barbariska tider, då människan, mindre upplyst, om Religionens och moralens heliga läror, ansågs böra varnas för brott genom åskådandet av en död kropps på en påle hängande ben, eller röken av ett brinnande bål”.²⁸

I debatterna under denna riksdag nämndes sällan bålet, och Anders Jonsson var nog den som tydligast lyfte fram brännandet på bål som en realitet. Efter begäran från riksdagen avskaffades också dödsstraffens kvarvarande kvalifikationer – högra handens avhuggande, kroppens stegling eller förbränning – i Sverige.²⁹

Om vi betraktar de båda riksdagarna tillsammans framträder bilden att bålet – den vid denna tid specifikt kvinnliga avrättningsformen – i huvudsak inte nämndes utan summerades under männens stegel och hjul eller under kvalificerade dödsstraff i allmänhet. Varför särskilt omnämna det som bara fanns i teorin?

Sju kvinnor

Bålet var dock inte bara teori, och de sju kvinnor som nämndes i artikeln inledning hade tre saker gemensamt:³⁰ De avrättades i Sverige efter år 1834 och utsattes för lagens strängaste straff – ett kvalificerat

26. RD 1834–35 I Saml 2 Avd nr. 4 s. 4f.

27. Jakob Evertsson, *”En damm mot tidens ström”: kritiken mot biskoparna i det svenska stånds- och enhetssamhället vid mitten av 1800-talet* (Åbo 2002) s. 52, 54, 119; Per-Olov Åhrén, *Kyrkomöte och synodalförfattning, en studie i svensk kyrkoförfattningsdebatt 1827–1865* (Lund 1956) s. 78f, 92f.

28. RD 1840–41 Bo II:468f.

29. SFS 1841:21 s. 1, RD 1840–41 Rskr 61.

30. De kan ha varit fler – mina studier i justitierevisionens arkiv är inte uttömmande. Å andra sidan får man vara beredd på att förändringar kan ske – Christina Catharina Lundquists dom för förgiftning till att halshuggas och brännas fastställdes först, men efter en ny nådesansökan benådades hon till livet, statsrådsprotokoll i justitieärendet 11/6 och 14/9 1836, NJrA, RA.

dödsstraff. De blev inte bara halshuggna, utan brändes också på bål. 1840 års debattörer, liksom Seth, jag själv och säkert fler därtill, hade fel. Det är sannolikt att steglingarna av män upphörde hösten 1834, men de kvalificerade dödsstraffen upphörde inte. Brännandet av kvinnor fortsatte. Detta har inte varit okänt för forskningen; lokalhistoriskt inriktad forskning har uppmärksammat sådana avrättningar. Dock har denna forsknings rön inte sammanställts med historien om ifrågasättandet av de kvalificerade dödsstraffen på central nivå. De enskilda berättelserna har inte sammanfogats med lagstiftning, debatt och samtida uppgifter om praxis sådana som de som framställts ovan. Historieskrivningen har alltså i detta inte tillräckligt sett sambandet mellan det lokala planet och rikspanet. Allt detta har samverkat till att de olika villkoren som gällde för män och kvinnor även då de avrättades inte har uppmärksamats.

Anna Greta Lundblad avrättades i Dalby den 8 maj 1835, mindre än två månader efter KM:ts ord om "att enkelt dödsstraff är det enda att tillämpa", och Johan Ternström, som biträtt i beredelsen och predikat vid hennes sista nattvardsgång, skildrar hur det gick till: "hennes kropp offerades åt lågorna."³¹ När Kungl Maj:t behandlade hennes fall den 28 februari 1835 löd beslutet: "Kongl. Maj:t förklarade Sig ej finna anledning, att Hustru Lundblad någon annan Nåd bevilja, än att, vid dödsstraffets verkställande, avhuggning av högra handen icke må äga rum."³²

Den 2 februari 1837 var det dags igen, också denna gång i Skåne. Vid Röinge restes bålet för Nilla Andersdotter, dömd för förgiftning av Ingar Bengtsdotter.³³ Den 10 maj 1837 halshöggs och brändes Elin Ingemarsdotter och Stina Andersdotter i trakten av Ljungby, Kronobergs län, för att ha förgiftat Johanna Jonsdotter.³⁴ Domen över Anna Cajsja (Catharina) Jansdotter fastställdes den 3 augusti 1838. Hon benådades där särskilt från högra handens avhuggande men inte från brännandet på bål.³⁵

31. Johan Ternström, *Johan Ternströms levnadsminnen, utgivna med inledning och kommentar av Owe Samuelsson* (Lund 2004) s. 99f.; jfr RD 1834-35 i Saml 2 Avd nr. 4 s. 4.

32. Statsrådsprotokoll i justitieärende 28/2 1835, NJrA, RA.

33. Statsrådsprotokoll i justitieärende 2/11 och 16/12 1836, Kungörelse 27/1 1837, med kallelse till att delta i spetsgården, vilken nämner att hon är dömd "att genom halshuggning mista livet samt i båle brännas", Koncept 27/1 1837, Bl:1, Koncept 1800-1840, Kronofogden i Östra och Västra Göingens arkiv, Landsarkivet i Lund (LLA).

34. Statsrådsprotokoll i justitieärende 7/3 1837, NJrA, RA, Fånglista maj 1837, Wexiö kronohäkte, EIIIcc:793, Fånglistor Göta hovrätt: Kronobergs län Skaraborgs län, Justitiekanslerns arkiv (JK), RA.

35. Statsrådsprotokoll i justitieärende 3/8 1838, NJrA, RA.

Hon avrättades på Sjuhundra härads avrättningsplats i Stockholms län den 28 november 1838.³⁶

Statsrådsprotokollet från den 3 augusti 1838 är av stort intresse. Ärendet som behandlades innan Anna Cajsas, rörde två män och en kvinna – Josua Engelund, Helena Engelund, även kallad Maria Larsdotter, och Jacob Borgström – som alla var dödsdömda. Ingen av dem benådades till livet, men på högsta domstolens (HD) initiativ benådades de två männen från stegling, med hänvisning till Kungl Maj:ts praxis ”vid föregående dylika fall”. HD fortsatte sitt resonemang med att ”såsom följd härav” skulle kvinnan benådas från bålet. Kungl Maj:t följde HD:s förslag. I nästa punkt behandlades Anna Cajsa Jansdotters nådeansökan. Där föreslog HD att hon ”i likhet med vad med föregående dylika fall skett” skulle benådas från högra handens avhuggande. Ingenting nämndes dock om eventuell nåd från bålet.³⁷

Sättet att hantera situationen med de kvalificerade dödsstraffen ledde inte bara till olikheter i straffutmätningen mellan kvinnor och män, utan även mellan kvinnor. Kanske skulle det i ett fall som Helena Engelunds framstå alltför tydligt att en ojämlikhet förelåg om kvinnan brändes medan ingen av männen samtidigt steglades, men i vilken omfattning var denna hållning ett uttryck för ett medvetet val? Var den endast en anpassning till en känsla för det passande?

Under 1839 genomfördes två avrättningar genom halshuggning med efterföljande bränning av kroppen. Den första var avrättningen av Magdalena Christina Andersdotter som verkställdes i Sävar, två mil norr om Umeå, den 20 mars 1839.³⁸ Hon hade av Kungl Maj:t, i detta fall den tillförordnade regeringen, benådats från högra handens avhug-

36. Koncept till brev från kronofogden i Mellersta Roslags fögderi till KBh i Stockholm 29/11 1838 och jfr koncept till brev från kronofogden i Mellersta Roslags fögderi till kronolänsman Tegner 17/11 1838, vol. 4, Kronofogden i Mellersta Roslags fögderis arkiv, Stockholms stadsarkiv. Se även Viktor Svensk, ”Sista avrättningen, då Anna Kajsa från Fasterna avrättades”, *Sjuhundrabygden* 9 (Rimbo 1997) vars uppgift s. 75 att Anna Cajsa halshuggits liggande på rygg dock synes mindre sannolik.

37. Statsrådsprotokoll i justitieärende 3/8 1838, NJrA, RA.

38. Fänglista mars 1839 Västerbotten EIIIcc:832 Svea hovrätt, Norrbotten, Västerbotten, Värmland, Gotland, JK:s arkiv, RA, Lars Levander, *Brottsling och bödel* (Stockholm 1975) s. 259 och Gun-Britt Johansson, *Synderskan och lagen: barnamord i tre Norrlandslän 1830–1870* (Umeå 2006) s. 235. För denna kvinna som för åtskilliga andra är det påfallande hur olika namn kommer i användning. Gun-Britt Johansson identifierar henne som Helena Christina Andersdotter, kallar henne för Lena-Stina och uppger att hon i rannsakningshandlingar kallas Magdalena Christina Andersdotter; Johansson (2006) s. 228, 230. I fänglistan kallas hon Magdalena Catharina Andersdotter.

gande. Bålet nämndes inte i beslutet. Avvek från majoriteten gjorde den till livet benådande kronprins Oscar. Hade Karl Johan innan sin resa till Norge förordnat kronprinsen som regent istället för att lämna makten i händerna på en tillförordnad regering, där denne bara hade en röst, hade Magdalena Christinas liv sparats. Däremot lämnade Oscar en vältalig förklaring utifrån sin negativa syn på dödsstraffet.³⁹ Kanske hade uppgifter om denna avrättning nått Säve, som var riksdagsman för Härnösands stift. Dock är avståndet mellan Säves Medelpad och Västertbotten så betydande att man inte kan utgå från att hans försiktigare formuleringar vid nästa riksdag hade samband med att han kände till vad som hänt i Sävar.

Den senaste bränningen på bål jag hittat skedde i Växjö den 3 juli 1839 när Maria Johansdotter halshöggs och brändes inför en stor folkmassa.⁴⁰ Hon var dömd för att ha mördat Ingeborg Jonasdatter genom flera slag i huvudet med ett tillhygge. De var då båda pigor i Växjö.⁴¹ Maria Johansdotters nådeansökan behandlades även den av en tillförordnad regering där kronprins Oscar avvek med sin åsikt att Maria Johansdotter borde benådas till livet. Övriga följde HD:s rekommendation och benådade henne inte. Ingen diskussion om bränning av Maria Johansdotters kropp omnämns i protokollet.⁴²

39. Statsrådsprotokoll i justitieärende 30/1 1839, NJrA, RA: "Jag delar visserligen Högsta Domstolens och Regeringens ledamöters tanke, att Änkan Magdalena Christina Andersdotter förtjänt det högsta straffet lagen stadgar, i anseende till den kalla beräkning varmed hon utfört det ohyggliga brottet; Men jag har redan vid flera tillfällen, yttrat mina åsikter om dödsstraffet i allmänhet, så väl ur den filosofiska synpunkten om staten äger rätt att detsamma ålägga, som ifrån den politiska om brotten därav förekommas; Jag förmodar att denna viktiga fråga kommer att samvetsgrannt tagas i betraktande, vid överläggningarna rörande nya Kriminal-Lagen; och då jag önskar att ej dessförinnan avvika från den övertygelse jag nu hyser om dödsstraffets oförenlighet med Statens rätt och Samhällets ändamål; får jag, med begärande av den rättighet 25 § Regeringsformen tillägga Konungen, och vilken blivit av Hans Maj¹ den tillförordnade Regeringen delegerad, förklara, att jag för min del giva Änkan Magdalena Christina Andersdotter Nåd från livets förlust och, förvandlar det henne ådömda dödsstraff till det högsta, ansvaret, som Lagen därnäst stadgar." (Oscar). Om Oscar och dödstraffet se även Seth (1984) s. 45f., 50f., Bergman (1996) s. 52f., 56.

40. Lars-Olof, Larsson, *Växjö genom tusen år* (Stockholm 1992) s. 178f. *Wexjöbladet* 5/7 1839 talar om "[e]n otalig folkmängd" och kallar den halshuggna och brända Maria Johannisdatter. Till hovrätten inberättade KBh endast att dödsstraffet för "Maria Jåhansdotter" blivit verkställt, koncept till brev till Göta hovrätt 6/7 1839, concept brevbok 1839 sammanbunden med bl. a. Civil och polisprotokoll 1839 till brevidarium BI:71, Kronobergs läns landskanslis arkiv, Vadstena Landsarkiv (VaLA).

41. Utdrag ur Växjö rådhusrätts dombok 14/12 1838, utslagshandlingar 8/5 1839, NJrA, RA.

42. Statsrådsprotokoll i justitieärende 8/5 1839, NJrA, RA.

Kvinnans roll – försynt och osynliggjord

De nu nämnda kvinnorna kan beskrivas som osynliga eftersom deras kvalificerade dödsstraff blev verkställda under en period om vilken flera samtida debattörer oemotsagda uppgivit att samtliga dödsfångar benådades från kvalifikationerna.

I debatten kring kvalificerade dödsstraff är det ibland påtagligt hur den manliga steglingen var den självklara utgångspunkten. I 1834 års debatt uppträdde prosten Carl Fredrik Björkman i prästeståndet med stark kritik av steglingen. Den drabbade de efterlevande som måste se den, och han betecknade den som "barbarisk styckning och stympning".⁴³ Även prosten Olof Nordhammar tog vid debatten 1840 upp stymningen efter döden som vidrig.⁴⁴ Kritiken mot den av steglingen märkta avrättningsplatsen nådde även riksdagen. I debatten i riddarhuset vid riksdagen 1840–41 kritiserade Emil von Troil den inte ovanliga positionen att de kvalificerade dödsstraffen måste bibehållas i lagen för att inte rubba dess välbalanserade straffsystem:

Då man icke vill genom bibehållande av nuvar. lagstadgande åstadkomma något praktiskt, lärer det endast vara av ett slags skönhetsinne för lagbokens intrikata konsekvens, som man vill att det skall bibehållas. Jag skulle hänvisa dessa herrar att tillfredsställa sitt skönhetsinne på annat sätt, om de behagade besöka någon av de skogar, där vandraren studsar tillbaka vid åsynen av till hälften nedfallna stegel betäckta med lämningar av stympade människokroppar – minnesmärken på en gång av bestraffade missgärningar och av strafflagarnas barbari.⁴⁵

Lagutskottet vid riksdagen 1840–41 omnämnde i sitt första betänkande "kroppens förbrännande eller styckning", men talade i det senare endast om "kroppens styckning efter döden".⁴⁶ Detta tyder på att aktörerna – i riksdagen men troligen också hos Kungl Maj:t – uppfattade en hierarki bland kvalifikationerna: av den formellt likställda steglingen och bränningen var steglingen i praktiken viktigare för de beslutsfattande, åtminstone så att det var den som i högre grad upptog deras tankar.

43. RD 1834–35 Pr XII:102, 104.

44. RD 1840–41 Pr 6:10.

45. RD 1840–41 Ridderskapet och Adeln V:277.

46. RD 1840–41 LU 16:2, 71:10.

Varför blev det så här? Två förklaringar anmäler sig. Den ena är att bålet vid denna tid drabbade kvinnor och inte män och att olikheten är en form av eller ett utslag av olik behandling av de båda könen, och den andra rör hur olika stegling och bränning uppfattades. Utifrån den svenska situationen är det troligt att den senare förklaringen är den egentliga orsaken till att den mer frånstötande steglingen men inte bränningen upphörde, medan den förra förklaringen åtminstone medverkade till att många i dåtiden inte såg olikheter i behandlingen av män och kvinnor som problematisk, i alla fall inte i samma utsträckning som många i våra dagar.

Denna märkliga historia saknar inte helt paralleller utanför Sverige. I England förekom det under lång tid att kvinnor brändes, vanligen efter att de strypts, för brott som definierades som förräderi, till exempel mord av make eller arbetsgivare och falskmynteri. Detta skedde trots att det motsvarande kvalificerade dödsstraffet för förräderi som tillämpades för män i praxis vanligen reducerats till en snarast symbolisk handling då den dömda transporterades till hängningen på en släde. Bränningen avskaffades 1790 och verkställdes senast 1789.⁴⁷ Ruth Campbell avvisar i sin studie av brännandet av kvinnor tolkningen att denna endast skulle röra sig om en åtgärd mot osedlig exponering av kvinnan – män och kvinnor behandlades alltför olika både i straffrätten och i andra sammanhang. Hon ser det som en diskriminering, ett uttryck för manlig makt och ett sätt att befästa kvinnors underordning. Kvinnor, framför allt hustrur och kvinnligt tjänstefolk, sågs som en form av egendom och vilken metod kunde bättre än den förfärliga pålen försäkra sig om deras underkastelse?⁴⁸

Att söka sitt eget osynliggörande

Ibland blir en företeelse eller en term väldigt påtaglig – som ”osynliggörande” när man läser Bengta Olsdotters nådeansökan. Det centrala partiet lyder:

Det är icke min underdåniga mening att på något sätt vilja söka bemantra mitt brott för att därigenom bereda mig hopp om befrielse från ett rättrådigt straff; utan min underdåniga önskan är endast att

47. Ruth Campbell, "Sentence to death by burning for women", *Journal of legal history* 5 (1984) s. 44, 54; William Andrews, *Bygone punishments* (London 1931) s. 96.

48. Campbell (1984) s. 53–55.

av Nåd njuta befrielse från de ohyggeliga formaliteter som äro tillagde dödsstraffet, och vilka, utan att föröka mitt kroppsliga lidande, endast väcker en fasa hos mina efterlevande skylde och medmänniskor. – Jag har frivilligt erkänt mitt brott, om vilket jag är ensam, ehuru min gamla moder såsom misstänkt för delaktighet däri oskyldigt, med mig delar Häktet; och den djupa ånger jag känner över min rysliga gärning kan blott ses och bedömas av Den som ensam kan förlåta botfärdiga Syndare; – men då jag för samma brott är dömd, att utom dödsstraffet mista högra handen och i Båle brännas, vågar jag i djupaste underdånighet bönfälla att av Gunst och Nåd njuta förskoning från nämnde tillökningar till Dödsstraffet; och att min livlösa Kropp måtte förunnas Nåden att inneslutas av alles vår Moder Jordan; samt att mina efterlevande anhörige måtte förskonas från det rysliga skådespelet att mitt ibland deras fredliga boningar se röken av deras anförvants stympade Lekamen.⁴⁹

Bengta Olsdotter hoppades inte på att bli benådad till livet. Det är endast kvalifikationerna hon i underdånighet ville bli befriad från. Likväl är det första som står på brevet i dag någon annans anteckning: "Hustru Bengta Olsdotter i Ronga om förskoning från dödsstraff."⁵⁰ Bengta lyckades dock med sitt uppsåt: Kungl Maj:t beslutade att befria henne från högra handens avhuggande och kroppens brännande.⁵¹

Detta är inte det enda fall där en kvinna ansökt om förändringar av ett utdömt dödsstraff – inte för att bli skonad till livet, men så att avrättningen skulle bli mindre smärtsam för familj och släkt. Nästan 20 år senare ansökte Johanna Berndtsdotter om att bli avrättad antingen på en annan domsagas avrättningsplats eller utom synhåll inom Varbergs fästning av hänsyn till sina närstående – make, barn, mor och syskon – vilka levde nära den fastställda avrättningsplatsen. Hennes ansökan bifölls, och hon avrättades den 9 april 1858 inom fästningsområdet i Varberg, bakom cellfängelset.⁵²

49. Brev från Bengta Olsdotter till KM:t 30/8 1838, utslagshandlingar 4/12 1838, NJrA, RA.

50. Brev från Bengta Olsdotter till KM:t 30/8 1838, utslagshandlingar 4/12 1838, NJrA, RA.

51. Statsrådsprotokoll i justitieärende 4/12 1838, NJrA, RA.

52. Brev från Johanna Berndtsdotter 19/2 1858, utslagshandlingar 26/2 1858, NJrA, RA, statsrådsprotokoll i justitieärende 26/2 1858, NJrA, RA, anteckning för 9/4 1858 DIIC:1 Varbergs kronohäktes arkiv, LLA, summarisk redogörelse för Varbergs kronohäkte av A W Nordblom 5/2 1859, EVI:7 Inkomna religionsberättelser 1857–1858, Styrelsen över fångelser och arbetsinrättningar i riket, RA.

Bengta Olsdotter och Johanna Berndtsdotter sökte inte om nåd till livet. De ville inte rädda sina egna liv. De önskade däremot att deras avrättningar skulle bli så lite anstötliga, ja, så diskreta som möjligt för omgivningens skull. De sökte själva ett osynliggörande för andras skull och anteckningen på Bengta Olsdotters nådesansökan antyder att hon och hennes bevekelsegrunder i alla fall inom justitierevision hade nått en viss osynlighet.

Avsky och stank

Avrättningar har kanske varit populära hos vissa, men avrättningsplatser har aldrig varit populära – det var meningen att de skulle vara avskräckande. Människor ville hålla dem på avstånd, myndigheterna förlade dem gärna synliga och invid vägar och portar.⁵³ Viljan att förflytta så mycket som möjligt någon annanstans framgår av en protest vid en avrättning 1663 på en avrättningsplats nära Färjsundet på Åland. En kvinna som dömts för att ha mördat sitt barn skulle halshuggas och sedan brännas. Efter halshuggningen protesterade en bonde på den lokala församlingen, Saltviks, vägnar. Kroppen borde inte brännas där, utan bränningen skulle – i enlighet med tidigare bruk – verkställas i hennes egen församling.⁵⁴ De protesterande synes ha värdesatt detta bruk.

Trots att många sökte sig till avrättningarna växte särskilt under 1800-talet kritiken och protesterna mot avrättningar och avrättningsplatser. Mest omfattande och tydligast var kritiken mot avrättningarna mitt i städerna och mitt i folkskarorna. Avrättningarnas platser, tidpunkter och instrument, såsom giljotiner där de brukades, skyddes av många.⁵⁵

Också i Sverige förekom vid denna tid kritik mot såväl avrättningarna – dess helhet eller vissa företeelser – som avrättningsplatserna och deras inverkan på sin omgivning. Denna senare kritik är av störst intresse i detta sammanhang. Bränning av den döda kroppen eller stegling – båda dessa kvalificerade dödsstraff påverkade omgivningen, men på olika sätt.

53. Jfr Annika Sandén, "Och den 3 mars avhögs han vid galgen och där begrovs," i Titti Fendin (red.), *Döden som straff: glömda gravar på galgbacken* (Linköping 2008) s. 151.

54. Reinhold Hausen, "Något om Ålands forna afrättsplatser", *Förhandlingar och uppsatser* 8 1893-94, *Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet i Finland* XXVIII (Helsingfors 1894) s. 197.

55. Se t. ex. Martin Bergman, "The penalty of death and executions; the tension between national government, local authorities and population", Maria Ågren, Åsa Karlsson & Xavier Rousseaux (red.), *Guises of power: integration of society and legitimation of power in Sweden and Southern Low Countries ca 1500-1900* (Uppsala 2001).

Bränningen kunde kortvarigt, men kraftigt, påverka omgivningen. I London hördes kritik i samband med att en kvinna 1789 avrättades på bålet för falskmynteri, eftersom röken försämrade tillståndet för sjuka människor och i allmänhet var obehaglig.⁵⁶ Straffet avskaffades genom lagstiftning 1790.⁵⁷ Så sent som den 28 maj 1813 verkställdes straffet att brännas levande på en man och en kvinna i Berlin.⁵⁸ Kanske obehaget av avrättningar verkställda genom bränning på platsen delvis medverkade till att fastighetsägare 1820 ville att stadens galge flyttades, då närheten till den minskade värdet på deras fastigheter.⁵⁹

Medan bränning var en relativt kortvarig affär, där omgivningen bortom avrättningsplatsen bara påverkades i timmar eller dagar, hade en stegling en betydligt långvarigare effekt på omgivningen. Avrättningsens budskap behövde inte tystna samma dag eller ens samma år i de fall då den döda kroppen lämnades kvar på avrättningsplatsen. Detta skedde, för att nämna några exempel, i Sverige genom stegling, i Danmark genom att huvudet sattes på en påle och i brittisk rätt genom att den döde efter den vanliga hängningen hängdes upp i en stödjande kedjekonstruktion eller att kroppen, efter att huvudet avskurits, fyrdelades så att delarna kunde spikas upp på olika platser. Dessa former av kvalificerade dödsstraff, där kroppen inte blev nedgrävd utan öppet lämnades åt förgängelsen, tjänade syftet att verka avskräckande. I ett fall i Massachusetts lämnades en kropp hängande i kedjor efter en hängning 1755. Tre år senare fanns den kvar i förvånansvärt bra skick, och 1798 hänvisades fortfarande till platsen som "where Mark was hung in chains".⁶⁰ I Storbritannien kunde avhuggna huvuden bli hängande mycket länge. Två huvuden hängde på Temple Bar i London från 1746 till 1772 då en storm orsakade att de föll ned.⁶¹

56. V. A. C. Gatrell, *The hanging tree: execution and the English People 1770–1868* (Oxford 1994) s. 319 not 34.

57. Robert Shoemaker, *The London mob: violence and disorder in eighteenth-century England* (London 2004) s. 93f., Campbell (1984) s. 45.

58. Hans Ostwald, *Sittengeschichte Berlin* (Berlin u. å.) s. 33of. De båda, Johann Christoph Horst och Friederike Luise Christiane Belitz, skall dock ha strypts först, Bruno Preisendörfer, *Staatsbildung als königskunst: ästhetik und herrschaft im preußischen absolutismus* (Berlin 2000) s. 228f.

59. Richard J Evans, "Öffentlichkeit und Autorität, zur Geschichte der Hinrichtungen in Deutschland vom Allgemeinen Landrecht bis zum Dritten Reich", i Heinz Reif (red.), *Räuber, Volk und Obrigkeit: Studien zur Geschichte der Kriminalität in Deutschland seit dem 18. Jahrhundert* (Frankfurt am Main 1984) s. 217. Den sista offentliga avrättningen i Berlin ska ha varit rådräkningen av Charlotte Sophie Henriette Meyer, 2/3 1837; Preisendörfer (2000) s. 196.

60. Stuart Banner, *The death penalty: an american history* (Cambridge 2002) s. 12.

61. Steven Robb, *The Kennington martyrs* (Salisbury 2008) s. 14.

Kvarlämnade kroppar var någonting som lokalsamhällets invånare var bekanta med, men inte nödvändigtvis undvek. Knut Olivecrona, justitieråd och Sveriges ledande kritiker av dödsstraffet, berättar i sin självbiografi om en händelse när han var tolv år. Tillsammans med andra färdades den unge skolpojken sommaren 1830 från Stockholm till hemmet i Värmland. På vägen mellan Fellingsbro och Glanshammar föreslog skjutsens förare en avstickare till en närbelägen avrättningsplats. På en påle hängde en huvudlös kropp och nedanför en annan påle låg ett avhugget huvud sedan spikarna som fäst det vid pålen hade stulits. Olivecrona beskriver själv reaktionen så här: "Vi ryste vid åsynen av allt detta" och "en hemsk syn, som gjorde oss alla förfärade" och, slutligen: "Vad vi här sett, hade emellertid på oss alla gjort ett djupt intryck; och minnet av det avhuggna, grinande människohuvudet följde mig mycket länge." Han fortsätter med att beröra sitt eget ställningstagande mot dödsstraffet men drar inga slutsatser om att det skulle föreligga något samband.⁶²

Det förekom undantag från det vanliga bruket att hängdas och steglades kroppar lämnades kvar och sönderföll på platsen. När avrättningen genomfördes inne i en stad var det knappast möjligt att låta kroppen hänga eller ligga kvar.⁶³ Sanitära olägenheter motiverade även att kroppar togs ned, och 1834, när Anders Svala och Nils Ösare togs ned, relaterades detta till det allmänna hälsotillståndet, alltså rimligen den pågående koleraepidemin.⁶⁴ Beslutet föregicks av att justitiestatsminister Mathias Rosenblad informellt konsulterade HD i ärendet.⁶⁵ I Preussen hade också allmänna hälsoskäl varit orsaken när de döda kropparnas kvarlämnande på avrättningsplatserna avskaffades 1811.⁶⁶

Från Norge berättas att lokalbefolkningens protester kunde leda till att en steglad kropp togs ned redan efter tre dagar. I andra fall blev den liggande.⁶⁷ Någon kunde vilja begrava en närstående eller vän. Det kunde hända att Kungl Maj:t gav tillstånd till att en kropp togs ned med

62. Knut Olivecrona, *Hågkomster samlade från en lång lefnad* (Stockholm 2008) s. 95–97.

63. Jfr rörande ett fall i Nyköping 1747 Ivar Schnell, "Brott och straff", *Sörmlandsbygden, Södermanlands hembygdsförbunds årsbok* 17 1948 (Nyköping 1948) s. 23.

64. Skrivelse från KBh i Gävleborgs län 23/8 1834, Skrivelser till KM:t från landshövdingen i Gävleborgs län vol 28, RA, Statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden 26/8 1834, RA. Kring epidemin se Brita Zacke, *Koleraepidemin i Stockholm 1834: en socialhistorisk studie* (Stockholm 1971).

65. Anteckning för 25/8 1834 s. 377, Stråles prejudikatsbok 1832–35, NJrA, RA.

66. Evans (1984) s. 221.

67. Sørnes Torgrim, *Ondskap, de henrettede i Norge 1815–1876* (Oslo 2009) s. 24.

exempelvis medlidande med den avrättades änka som motivering.⁶⁸

Kroppens nedtagande kunde också vara en separat och olaglig handling. Det förekom fruktan för att avrättningsredskap – som spikar – eller kroppsdelar skulle kunna användas för vidskepliga syften. Från Danmark och Tyskland finns uppgifter om att en tjuvs fingrar både var ett utomordentligt läkemedel och kunde användas för att brygga ett förnämligt öl.⁶⁹

Till synes motivlösa nedtagningar kunde vara en mer eller mindre genomtänkt protest likaväl som någons omsorg om den döde. Dock, i de fall där ingen lagfördes, är motiven för tillståndslösa nedtagningar och begravningar okända. När Mårten Bengtssons, en av de två avrättade efter skånska upproret, kropp efter ett par månader av kronofogden rapporterades ha blivit nedtagen och, efter vad han hört, nedgrävd i galgbacken, kan vi bara spekulera om motivet.⁷⁰

Jäts byamän i Kronobergs län satte saken på sin spets under 1830-talet. Flera gånger protesterade de mot Kinnevalds härads avrättningsplats placering inom byns ägor och begärde att den skulle flyttas. Argumenten var genomgående desamma. År 1834 ansåg man att platsen var olämplig eftersom den låg bara 20 alnar från en väg; de vägfarande drabbades svårt av lukten när någon låg stegrad på avrättningsplatsen. Två år senare, 1836, framhöll man att platsen var omgiven av åkrar vars skötsel försvårades av den ”stinkande och osunda lukt” som avgavs av stegrad kroppar. Eftersom avrättningsplatsen dessutom var ”belägen å till odling tjänlig mark” önskade de att den flyttades till häradsallmännings.⁷¹ 1845 förde tillförordnade kronolänsmannen J. M. Hammar ett motsvarande resonemang rörande Harjagers härads avrättningsplats och ville ”att avrättningar måtte utsättas vid sådan årstid, att skada å växande säd ej timar.”⁷²

En avrättning var aldrig någon trevlig affär, och denna aspekt på av-

68. Rådsprotokoll i justitieärende 12/1 1744 s. 66, NJrA, RA.

69. Hugo Matthiesen, *Bøddel og galgefugl: et kulturhistorisk forsøg* (Köpenhamn 1910) s. 96–100.

70. Brev från C G Hultberg till KBh i Malmöhus 5/5 1812, DIIIA:228 Skrivelser från lokala myndigheter 1812, Malmöhus läns landskanslis arkiv, LLA. Se även fall hänvisade till i Bergman (1996) s. 192f.

71. Avskrift av utslag av KBh i Kronoberg 14/11 1839, skrivelse från Johannes Aulander till KBh 5/5 1834, skrivelse från byamän i Jät till KBh 5/5 1834 i bunt ”Angående Kinnevalds härads afrättsplats” i Handl. ang. tingshus, tingsplats, häkte och afrättsplats i vol. 120, Kronofogden i Kinnevalds och Norrvinge härads fögderis arkiv, VaLA.

72. Avskrift av protokoll 10/4 1845 § 5 med rubriken ”Handlingar angående utstakning af Harjager Härads Afrättsplats”, FXI:1 Handlingar rörande skilda ändamål, Kronofogden i Torna, Bara och Harjagers fögderis arkiv, LLA.

rättningarna var på väg att allt mer dominera bilden av dem. Tidsmässigt befinner sig kvinnorna som vi här fokuserar mitt i en utveckling bort från ståtliga och imponerande ceremonier, även om avrättningarna i Sverige i detta avseende inte hörde till de mer storvulna, till mer nedtonade offentliga avrättningar och slutligen avrättningar innanför fängelsemurarna.⁷³

Steglingen verkar ha blivit speciellt besvärlig vid denna tid; den utvecklades till det akuta problemet i avrättningens problemkomplex. Allt oftare uttrycktes upplevelsen av den döda och marterade kroppen som något störande och stötande. Huruvida Karl XIV Johan hade en personlig upplevelse av mötet med en avrättningsplats med spår efter stegling är inte säkert, men det är naturligt att en verksamhet som var allmänt avskydd, ibland saboterades och därtill medförde hälsorisker så småningom upphörde. Att avskaffa steglingen låg i luften, och att göra det genom nådesinstitutet verkar ha accepterats av de flesta, i motsats till vad som var fallet bara några år senare när Oscar I som nytillträdd kung ville använda samma metod, generell benådning av alla dödsdömda, för att stoppa alla avrättningar. Då ansågs det vara felaktigt att använda KM:ts benådningssmakt så att lagens innebörd i praktiken ändrades eller upphävdes.⁷⁴ Möjligen var den direkta anledningen till avskaffandet av steglingen i praxis beslutet om nedtagning av två kroppar som fattades i augusti 1834. Kanske det rent av vid denna tid fattades någon form av underhandsbeslut att inte verkställa fler steglingar? Döda kroppar och begravningar uppfattades – både i lagstiftning och i praxis – som ett hot i epidemitider.⁷⁵ Att återuppta en hälsovådlig och impopulär åtgärd undviker man gärna. Intresset för hälsa och allmänna hälsofrågor hade också tillvuxit under lång tid.⁷⁶ Snart skulle intresset och ökade kunskaper leda till att hygien blev en av de speciella frågor, som vid sidan av de allmänna sociala och statistiska, behandlades vid internationella kongresser.⁷⁷

73. Rörande utvecklingen framför allt i Sverige se Bergman (1996) s. 115–132. Om trenden att flytta avrättningsplatserna till mindre centrala platser se Bergman (2001) s. 100–102.

74. Seth (1984) s. 50f, Bergman (1996) s. 56.

75. Zacke (1971) s. 27, 111.

76. Se t.ex. George Rosen, *A history of public health*, London 1993 s. 107–167 och Karin Johannisson, "The people's health: Public Health Policies in Sweden", *The history of Public health and the modern state* (red.), Dorothy Porter, (Amsterdam 1994) s. 165–182.

77. De första verkar ha hållits i Bryssel 1851 och 1852, *Congrès général d'hygiène de Bruxelles: session de 1851* (Bruxelles 1851) och *Congrès général d'hygiène de Bruxelles, session de 1852* (Bruxelles 1852).

Sju kvinnors svårförklarliga öde: sammanfattning

Någon stegling synes efter augusti 1834 inte mer ha verkställts i Sverige. Av detta följer frågan varför bränningen, i lagstiftningen steglingens parallell, som en konsekvens av praxisförändringen, inte också skulle upphöra. Ett möjligt svar är att genom att behålla bränningen bibehölls delvis det av många omhuldade graderade systemet av straff. Ur epidemiperspektivet var bränningen närmast oproblematiske, eller i vart fall betydligt mindre problematisk än steglingen. När krematorieförespråkare började argumentera för sin sak i Sverige var just rening och hygien ett viktigt motiv.⁷⁸ Bakom allt tal om steglingen i riksdagen och den relativa tystnaden kring bränningen kan också ligga en förståelse av de kvalificerade dödsstraffen inte som aspekter av ett grundtema utan snarare som jämförbara, men separata, företeelser samlade under rubriken kvalificerade dödsstraff. Dock: tanken håller inte fullt ut eftersom uttalandena i riksdagen av dem som över huvud taget nämner bränningen inte ger någon grund att anta att de – om de alls var medvetna om de senaste avrättningarna med bränning av de avrättades kroppar – i bränningen fann någon tröst för den skada som systemet åsamkats genom att steglingarna upphört.

Det finns inga uppgifter om hur skillnaden i behandlingen av män och kvinnor uppfattades av de som dömde och fattade beslut i de konkreta fallen – domare, statsråd och kung. Vi kan anta att skillnaden inte uppfattades som ett stort problem. Möjligen uppmärksammades kvinnors straff och deras personer i mindre utsträckning än männen. Kanske hade en känsla av orättvisa hos vissa av dem som kände till hur praxis såg ut väckt en skamkänsla som orsakade att man inte ville låtsas om vad som verkligen hände. En central fråga saknar dock ett säkert svar: Varför var Anna Greta Lundblad, Nilla Andersdotter, Elin Ingemarsdotter, Stina Andersdotter, Anna Cajsa Jansdotter, Magdalena Christina Andersdotter och Maria Johansdotter och deras avrättningar så osynliga i dåtidens skildringar av rättsläget?

78. Bengt Enström, *Kyrkan och eldbegängelserörelsen i Sverige 1882–1962* (Lund 1964) s. 51–54.

Burnt and forgotten – women destroyed and made invisible

In 1841, all capital punishments including any addition reaching beyond the mere killing of the delinquent were abolished in Sweden. These additions had been different for men and women: after decapitation, male bodies were usually dismembered in different ways and the body parts were displayed on poles at the site of execution (“stegling”), while female bodies were usually burnt to ashes. In the parliamentary debate preceding the new legislation, several members stated that no such punishment had been carried out for several years; condemned criminals had received clemency at least to simple death. Furthermore, in a reply to the parliament in 1835, the government had noted that simple death was the only form of execution acceptable at the present time.

Earlier research has presumed that executions in which additions were applied ended before 1835, and it is likely that the “stegling” ceased with an execution in August 1834. However, the burning of women probably continued until 1839. Thus, for some five years, when these cases were brought before the king in council for final review, men condemned to the “stegling” as an additional punishment were always reprieved from it, while women sometimes were not reprieved and thus burnt.

The study presents this difference and seeks to explain how it was possible not only to make such a distinction between the punishment of men and women but also to avoid discussing or remarking upon the practice. The increasingly problematic public execution constitutes one perspective among others. The impact of “stegling” and burning, respectively, on the local community and how these phenomena were perceived in the general debate is also of considerable importance. The different standings and roles in public of men and women are integrated parts of the picture.

Keywords: Burning at the stake, women, qualified punishments, execution, death penalty, Sweden, 19th century